

JOBBÁGY ISTVÁN*

**A SZLOVÁKIAI MAGYAR KISEBBSÉG OKTATÁSI
INTÉZMÉNYRENDSZERE (1990–2004)**

**EDUCATIONAL SYSTEM OF THE HUNGARIAN NATIONAL MINORITY
IN SLOVAKIA (1990–2004)**

ABSTRACT

In my work, we would like to evaluate the minority educational system of the ethnic Hungarians in Slovakia (1990–2004). At first, we will illuminate the structural problems of the elementary and secondary school system. According to the official statistics, in one hand, the Hungarian children are over represented in elementary school system, in the other hand, the proportion of ethnic Hungarian pupils in secondary school system is lower than the proportion in their age-group. The both mentioned phenomena can be explained by the relatively high proportion of Roma children in Hungarian educational system. However, there are other explanations (migration), which need more research. The main problem of the secondary school system: there are not enough professions in the offer of secondary schools in Hungarian language. That is why the ethnic Hungarian pupils are forced to learn in Slovak language classes. In the higher education, we can evaluate a positive political and institutional process, which ended in the foundation (2003) of the Selye University in Komárno. This university was the first state founded institution from 1918, which served the educational demands of the Hungarian ethnic minority in Slovakia.

1. Bevezetés

Az alábbi munka a szlovákiai magyar kisebbség oktatási intézményrendszerének rendszerváltás utáni struktúraváltását követi nyomon az Európai Unióhoz való csatlakozásig. Elsőként a magyar nyelvű alap- és középfokú oktatás szerkezetének átalakulását mutatjuk be, elemezve a demográfiai és a finanszírozással összefüggő kérdéseket. Majd a középszintű iskolákban tanulható szakok alacsony száma miatt kialakult szerkezeti gondokat vesszük górcső alá. Ezután a szlovákiai magyar felsőoktatás helyzetének alakulását tekintjük át a Selye János Egyetem megalakulásával lezárva a korszakot. Figyelemmel kísérjük azt a nagypolitikában lezajlott pozitív folyamatot is, amely lehetővé tette olyan egyetemi szakok alapítását, ahol nemcsak a kisebbségi intézmények, de versenyszféra számára is képeznek szakembereket.

2.1. Az alapfokú oktatás

A kisebbségi identitás megőrzésének egyik legfontosabb terepe az intézményrendszer, amely állapota döntő mértékben befolyásolhatja a kisebbségek nyelvhasználatának kereteit és jövőképét. A kisebbségi intézményrendszeren belül kitüntetett szerep jut az iskolarendszernek, amely meghatározó módon befolyásolhatja egy kisebbség műveltségi és általánosan munkaerő-piaci és szociális helyzetét is. Ha a magyar kisebbség helyzetére vonatkoztatva

* PhD, egyetemi adjunktus, Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Komárom.

vizsgáljuk a foglalkozási státusz és az iskolai végzettség mutatóit, akkor azt látjuk, hogy a magyar népesség az országos átlagtól jelentős mértékben eltér mindkét mutatót tekintve.

A kutatók a falusias-kisvárosi településszerkezetet és az iskolai végzettségben mutatkozó – hosszú évtizedek óta megfigyelhető – lemaradást tartják felelősnek a kialakult helyzetről. A kisebb települések rosszabb munkaerő-piaci helyzete is hozzájárult ahhoz, hogy 2001-ben a gazdaságilag aktív magyar népességen belül 25,6%-os a munkanélküliség, míg az országos átlag 20,4% volt. Ugyancsak a településszerkezet okolható azért is, hogy a mezőgazdaságban dolgozók között kiugróan magas, 10% volt a magyarok aránya, míg 2001-ben az országos átlag ennek majdnem fele, 5,4% volt. Ha ehhez hozzátesszük azt is, hogy 1996 és 2004 közötti adatok szerint a szlovák nemzetgazdaság legrosszabbul fizetett ágazata a mezőgazdaság volt,¹ akkor a magyar kisebbség szociális helyzetéről alkotott kép tovább árnyalódik.²

A magyar kisebbség szociális és munkaerő-piaci helyzetét a szakképzettség – országos átlaghoz képest – alacsony szintje is meglehetősen nagymértékben rontja. Az iskolai képzettség terén kialakult lemaradás az utóbbi fél évszázad terméke, a magasabb képzettség nagyobb elismerése a munkaerő-piacon viszont az utóbbi 15 évben öltött fokozódó mértéket.³ A magyar kisebbség iskolázottsági szintje az alap-, közép- és felsőfokú iskolázottság terén is lemaradást mutat. 2001-ben a csak általános iskolát végzettek aránya 9,4%-kal magasabb volt az országos átlagnál. Ezzel párhuzamosan a középiskolai érettségivel rendelkezők aránya 6,9%-kal alacsonyabb szintet mutatott. A diplomások esetében 3,4% volt a magyarok aránya, ami jelentősen elmaradt az országos szinten kimutatott 7,9%-tól.⁴ A fenti rövid áttekintés is megerősíti azt a nyilvánvaló ténytet, hogy az iskolarendszer nem csupán az anyanyelv megőrzése szempontjából fontos színtér, hanem a kisebbséghez tartozó egyének szempontjából a mindennapi boldogulásra is nagy hatással van, ami az asszimiláció mértékére is nagy hatással lehet.

Az 1989-es fordulat után nem sokkal már megjelentek az első pozitív jelek a szlovákiai iskolaügyben. Megszületett az 542/1990. számú törvény, amely viszonylag tág teret engedélyezett az iskolai önkormányzatoknak, ami például kiterjedt az iskolaigazgatók kinevezésére, illetve visszahívására is. Megalakulhatott a magyar pedagógusok szakmai érdekvépviseleti szervezete a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ). E biztató jelek mellett azonban a szlovákiai magyar iskolaügy szereplői aggódva tapasztalhatták, hogy meglehetősen szűkszavúan szabályozták a kisebbségi oktatással összefüggő területeket, mivel erről – az alkotmányban foglalt garanciák mellett – a 29/1984. számú iskolaügyi törvény 3. cikke rendelkezett, amely kimondta, hogy a cseh, magyar, német, lengyel és ukrán (ruszin) nemzetiségű állampolgároknak joga van anyanyelvű oktatáshoz „nemzeti fejlődésük” fenntartásához szükséges mértékben.

A magyar kisebbség oktatási intézményrendszere azonban egyre inkább foglya lett a nyelvhasználat körüli vitáknak. Az 1990 és 1998 közötti szlovák kormányok, mint a magyar nyelvhasználat egyik legfőbb terepét a magyar iskolarendszert is szerették volna ellehetetleníteni, visszafejleszteni. A nacionalista hangulatkeltés egyik fő érve az volt, hogy Dél-Szlovákiában a magyar többségű vidékeken magyar iskolába kényszerítik a szlovák nemzetiségű tanulókat. Egy 1990 decemberére elkészült minisztériumi jelentés ezeket a vádakokat megcáfolták, sőt a kisebbségi magyar iskolák kedvezőtlen helyzetére világítottak rá.⁵ Ennek ellenére már 1990-től egy olyan folyamat indult el, amely a magyar iskolahálózat visszaszorítására irányult. Ez a fogalmi keretek kialakításában is megmutatkozott, mivel a szlovák iskolaügy nem nemzetiségi iskolákról, hanem a „nemzetiségileg vegyes lakosságú területek iskolaügyének” helyzetéről beszélt, amelyben már benne volt a dél-szlovákiai szlovák iskolarendszer – magyar iskolák rovására történő – megerősítésének szándéka is. Ezzel lényegében a dél-szlovákiai szlovák iskolák speciális besorolást kaptak,

amely még 2004-ben is érezte hatását.⁶ Ezzel párhuzamosan L. Kováč minisztersége idején az oktatási tárca nemzetiségi főosztályáról eltávolították a magyar nemzetiségű hivatalnokokat, szakembereket.⁷ A magyaroktól megtisztított nemzetiségi főosztály 1992 novemberére elkészítette az ún. alternatív oktatás bevezetésére vonatkozó előterjesztését. Ez lényegében a magyar nyelvű oktatás fokozatos leépítését célozta meg azzal, hogy egyre több tantárgy szlovák nyelvű oktatását irányozta elő a magyar iskolákban. Az intézkedés tulajdonképpen a kisebbségi iskolarendszer leépítését célozta meg, amelyen belül három típus alakult ki az 1990-es évek elejére:

1. Önálló anyanyelvi iskolák, amelyekben minden tárgyat anyanyelven oktatnak. Ezekben az osztályokban a szlovák nyelvet, mint második (állam-) nyelvet oktatják.⁸
2. Ún. kombinált kétnyelvű anyanyelvi iskolák, amelyekben a tárgyak egyik részét anyanyelven (pl. zene, képzőművészet), másik részét pedig szlovák nyelven (pl. földrajz, történelem) oktatják.
3. Olyan nemzetiségi iskolák, ahol az anyanyelv és irodalom tárgyon kívül minden más tárgy oktatása szlovák nyelven folyik.
A fenti három típus mellé az alternatív oktatás szorgalmazói létrehoztak egy negyediket is:
4. Olyan nemzetiségi iskolák, ahol a tantárgyak oktatása „alternatív” módon folyik. Ezekben a kétnyelvű iskolákban a szülők „kérésére” a tárgyak egy része szlovák nyelven oktatható. E mellett a szlovák nyelvet nem mint második nyelvet, hanem mint anyanyelvet oktatják.⁹

Az alternatív oktatás bevezetésével párhuzamosan célul tűzték ki a „nemzetiségileg vegyes lakosságú területek” iskolaügyi önkormányzatának megszüntetését és az iskolai dokumentáció (pl. bizonyítványok) „államnyelvsűsítését”. A szlovák kormány legfőbb érve az alternatív oktatás bevezetése mellett az volt, hogy a szülők kérésének kívánnak eleget tenni. Ez természetesen nem nyugodott valós alapokon, mivel a szlovák nyelvet preferáló magyar szülők részére adott volt a lehetőség, hogy szlovák iskolába írassák gyermeküket. A szlovák kormány állításainak megcáfolására 1993 augusztusában a szlovákiai magyar szülők és pedagógusok Komáromban tömegtüntetést szerveztek. Az alternatív oktatás bevezetése ellen tiltakozó petíciót 45648 szülő és pedagógus írta alá. A második Mečiar-kormány 1994 tavaszi bukása rövid időre levette a napirendről a nacionalista intézkedéseket, sőt a kb. fél évet megért Moravčík-kabinetet kívülről támogató magyar pártoknak sikerült két nyelvhasználatot bővítő törvényt elfogadtatni.

A harmadik Mečiar-kormányának 1994 őszi visszatérése a hatalomba újra kiélezte a helyzetet. Az 1995-ben elfogadott államnyelvtörvény szigorú rendelkezései és a kisebbségi nyelvekre vonatkozó szabályozás elfogadásának szándékos késleltetése a magyar nyelv hivatalos használatának teljes visszaszorításával fenyegetett. A szlovákiai magyar szülők között végzett „felmérések” adataira hivatkozva a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) által vezetett oktatási tárca újabb kísérletet tett az alternatív oktatás bevezetésére. A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) ezt az állítást valótlannak nevezte és a Szlovákiai Magyar Szülők Szövetségével karöltve újabb demonstrációt szervezett 1995. április 22-ére, ahol a magyar iskolák tervezett szlovákosítása, kétnyelvű bizonyítványok betiltása ellen, a törvénytelen iskolaigazgató leváltások és az 542/1990. számú iskolaügyi törvény módosítása ellen tiltakozott. Az említett törvény a végrehajtó hatalom kezébe adta a korábban a szakmai testületek és iskolaszékek által gyakorolt jogosítványokat, s így például minden indoklás nélkül le lehetett váltani iskolaigazgatókat és oktatási szakembereket.¹⁰ Az egymást követő tiltakozások és a nemzetközi szervezetek oldaláról kifejtett nyomás az alternatív oktatás megvalósítására vonatkozó tervek visszavonására készítették az SNS uralta oktatási tárcát.

Az 1998-as kormányváltás¹¹ után természetesen megváltoztak a szlovákiai magyar oktatásügyben uralkodó viszonyok is. Az oktatási minisztérium nemzetiségi főosztályán ismét helyet kaptak a kisebbségi oktatásügyi szakemberek, ami a szakmai munka színvonalának növekedését hozta. Ennek ellenére sok olyan kedvezőtlen folyamat, amely a korábbi évtizedek kisebbségellenes oktatáspolitikájának számlájára volt írható, csak kis mértékben módosult. Annak érdekében, hogy tisztábban lássunk, vizsgáljuk az egyes iskolatípusokra lebontva az 1990 után kialakult helyzetet.

Az általános iskolák esetében az 1960-as évektől megfigyelhető volt egyfajta körzeti-esítési, összevonási folyamat, amely kedvezőtlenül hatott a kistelepüléseken élő magyar lakosság alapfokú iskolai ellátottságára. Az 1989-es fordulat ebben a kérdésben is változást hozott, mivel öt év leforgása alatt 180 új iskola nyitotta meg kapuit, ami a magyar iskolák esetében 30-cal növelte az intézmények számát. A magyar népesség általános iskolai ellátottsága tehát jónak volt mondható, mivel az egy iskolára jutó magyarok száma 1991 és 2001 között 1943-ról 1753 tanulóra csökkent, míg a szlovák többségi lakosság körében ez a szám 2109-ről 2162 tanulóra nőtt. Az iskolahálózat sűrűsége azonban csak viszonylagosan mondható kedvezőnek, mivel a szlovák többségi társadalommal összehasonlítva a magyar népesség nagyobb hányada él kistelepüléseken, illetve szórványterületeken, ami indokolta a több kisiskola meglétét. A kisebb létszámok az osztályok esetében is megmutatkoznak, ami főleg a párhuzamos magyar osztályok hiányában jelentkezett.

A kilencvenes évek folyamán két – statisztikailag jól megragadható – pozitív folyamat indult meg a magyar általános iskolai rendszerben. Az egyik ilyen jelenség a magyar tanulók abszolút számának csökkenése mellett a korosztályt meghaladó részvétel az oktatásban. Az 5–14 éves magyar nemzetiségű tanulók száma 1990 és 2003 között 64 693-ról 47 342 főre csökkent. E mellett azonban, az 1995/1996-os tanévet követő nyolc évben a magyar tanulók aránya évente 600–2000 fővel meghaladta az össznépelességen belüli statisztikai arányszámot, ami azt jelentette, hogy például 2001-ben a statisztika szerint kimutatott magyar korosztály aránya 7,7% volt, de az alapfokú iskolákat 8,03%-nyi tanuló látogatta. A szakirodalom egyik magyarázata erre az volt, hogy a többletet a magyar nyelvű roma lakosság adta. Erre azonban nincsenek megbízható adatok. Ez az érv megalapozottnak tűnik, ugyanakkor rá kell mutatnunk, hogy egyéb társadalmi folyamatok is szerepet játszhattak. Konkrétan arra a rendszerváltást követően megindult folyamatra gondolunk, amelyben a magyar lakosság egy része a nagyobb városokból visszaköltözött a kistelepülésekre. Ez természetesen a szlovák többségi környezet hatásának csökkenésével is együtt járt (pl. többségi környezet nyelvi nyomásának csökkenése), s így az iskolaválasztásban is megmutatkozott. A másik kedvező folyamat, ami erősíti előző állításunk megalapozottságát, hogy a szlovák iskolába járó magyar tanulók aránya folyamatosan csökkent. A statisztikák szerint 1990 és 2002 között a csökkenés állandó volt (26,4%-ról 20%-ra), s ez is az előzőekben említett migrációs folyamatokkal mutat összefüggést, mivel a legnagyobb csökkenés 1998-ig zajlott le.

2004. január elsejétől új helyzet állt elő az alapfokú iskolai rendszerben is, mivel a helyi önkormányzatok lettek az iskolák fenntartói (596/2003. számú törvény), s határozhattak alapításról, illetve megszüntetésről. Ez a magyar iskolák szempontjából kedvezőnek mondható, mivel csökkenti a mindenkori központi kormányzat befolyását a magyar iskolákra. Ezzel együtt azonban finanszírozási nehézségek is jelentkezhetnek, mivel 1990 óta Szlovákiában 118 044 fővel csökkent a tanulók létszáma, ugyanakkor az iskolák száma alig csökkent.¹² Az alulf finanszírozottság főként a kis létszámú falusi iskolák esetében jelentkezhet, ami tömeges iskolabezárásokhoz vezethet. A falusi kisiskolák bezárása a magyar lakosság településszerkezetéből adódóan a magyar iskolákat fokozottan érinti. A jövőben ezt a kérdést csak úgy lehet hatékonyan kezelni, ha a szlovákiai magyar iskolaügyet függetlenül kezelik a szlovák többségi rendszertől, ami egyfajta intézményi autonómiát jelentene.

2.2. A középiskolai rendszer

A szlovákiai középiskolák rendszere a gimnáziumokon, szakközépiskolákon és szakmunkásképző intézeteken alapul. A magyar középiskolákkal kapcsolatosan meglehetősen vegyes kép rajzolódik ki, mivel a tisztán magyar nyelven oktató intézmények mellett léteznek kétnyelvű középiskolák, amelyekben több helyen csak a magyar nyelv és irodalom oktatása folyik magyar nyelven, amit a statisztikák nem minden esetben jelenítenek meg. Így az ezekben az intézmények létesített osztályok is a kisebbségi intézményrendszer részeként vannak feltüntetve.

A gimnáziumok fontossága az 1989-es fordulat után felértékelődött a szlovákiai középiskolai rendszerben, mivel a szülők a felsőfokú tanulmányokra felkészítő elsődleges intézményt látták bennük. Ennek következtében Szlovákiában 1991 és 2001 között 47,6%-kal nőtt a gimnáziumok száma. Ezt a növekedést a magyar gimnáziumok nem tudták követni, mivel itt csak 25%-os volt a növekedés. Az magyar iskolák száma 7-tel (38,8%), az osztályok száma 72-vel (52,1%), a diákok száma pedig 1667-tel (44%) nőtt. Ez az országos növekedés nagyságát tekintve 25-35%-os relatív lemaradást jelent. 1990 és 1998 között a korosztályos arányszámot figyelembe véve a magyar gimnáziumban tanuló diákok aránya fokozatos hiánynövekedést mutatott. A hiány 1990-ben volt a legkisebb, mivel a gimnazista korú magyar korosztály 8,9%-a járt gimnáziumba, ami azt jelentette 396 fő (0,73%) hiányzott ebből az iskolatípusból. A hiány 1998-ra 1165 főre duzzadt, ami már 1,51%-os hiányt mutatott. Az 1998-as szlovákiai politikai fordulat pozitív következményei mutatkoztak meg abban, hogy 2002-re a magyar a hiány 980 főre (1,07%) csökkent. Ez azonban még mindig magas számnak tűnik, ha azt látjuk, hogy a 2002/2003-as iskolaévben összesen 6573 magyar nemzetiségű tanuló látogatta a szlovákiai gimnáziumokat, amelyből 5449 fő (5,84%) járt magyar tannyelvű osztályba. Itt kell megjegyezni, hogy az általános iskolákhoz hasonló folyamat figyelhető meg a szlovák gimnáziumokba járó magyarok esetében is, mivel 13 év alatt arányuk 22,6-ról 17,8%-ra csökkent. A statisztikák szerint tehát 2002-ben a 8,24%-os magyar korosztályból 7,17% járt gimnáziumba, amelyből mindössze 5,84% részesült valamilyen formában anyanyelvi oktatásban. Ha ennek a viszonylag kedvezőtlen képnek az okait keressük, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar gimnáziumi rendszer elmaradt a szlovák többségi rendszertől: 1990 és 2002 között összesen 95 gimnáziumot alapítottak, amelyből mindössze 7 volt magyar. E mellett fokozatosan jelentkezik a határmenti magyarországi intézmények elszívó hatása is. A statisztikák 1992-ben még csak 7 Magyarországon tanuló szlovákiai diákot mutattak ki, ami a 2003/2004-es tanévben már 160-ra nőtt.¹³

A szakközépiskolák esetében is megfigyelhető egyfajta magyar térvesztés. Az 1991-et követő tíz évben országos szinten 23,7%-kal javult a szakközépiskolai ellátottság, ezzel szemben a magyar hálózatban semmiféle javulás nem volt tapasztalható. Ha mélyebben megvizsgáljuk ezen iskolatípus szerkezetét, akkor meg kell állapítanunk, hogy nem a szakközépiskolai ellátottság sűrűsége a legégetőbb probléma, hanem az oktatás struktúrája. A Dunaszerdahelyi és Komáromi járás tömbmagyarságát leszámítva mindenütt hiányok mutatkoznak a magyarul tanulható szakok számát illetően. Az egyik legtipikusabb példa erre az Érsekújvári járás, ahol 9 szakközépiskolában 17 különböző szakot oktattak, amelyből mindössze 7-et lehetett magyarul is tanulni. Ez az egyik legfőbb magyarázata annak, hogy 1990 után a gimnáziumokkal ellentétben nem csökkent a szlovák szakközépiskolai osztályokban tanuló magyarok száma, sőt 33,4%-ról 39,6%-ra nőtt.

A magyar nemzetiségű tanulók száma 7100-ról 6064 főre csökkent 13 év alatt. E mellett a korosztályos arányhoz képest is nagy volt a lemaradás, mivel a hiány 804 és 2952 fő között mozgott. A hiány egyébként 1998 után fokozatosan csökkeni kezdett, ami a nagypo-

litikában bekövetkezett pozitív változások hatását mutatta. Az állami vegyes tannyelvű¹⁴ iskolákban érezhető visszafejlődés volt tapasztalható, mivel az 1995-ös 22 helyett 2003-ban már csak 16 ilyen intézmény volt. Ezt a csökkenést a magán szakközépiskolák alapítása nem tudta pótolni, mivel mindössze 2 magyar és 2 vegyes tannyelvű intézményt alapítottak.

Az 1989 előtti középiskolai hálózatban a szakmunkásképzőkre esett a legnagyobb hangsúly, mivel ezt az iskolatípust látogatta a legtöbb diák. A rendszerváltást követően megnőtt az érettségivel végződő középiskolák iránt az érdeklődés, így országos szinten 1999-ig állandóan csökkent a tanulók létszáma, majd 2000 után ismét emelkedni kezdett a diáklétszám, de az 1990-es (149 981 fő) kiinduló állapotot meg sem közelítette (123 727 fő). A magyar nemzetiségű középiskolás diákok közül is ezt az iskolatípust látogatták a legtöbben, mivel az 1990-es (13 648 fő) és a 2002-es (9872 fő) messze meghaladta a gimnáziumokba vagy szakközépiskolákba járók számát.¹⁵ Az adatok nagymértékű csökkenésről tanúskodnak a vizsgált 13 évben. Ami még elkeserítőbb, hogy a korosztályos átlaghoz képest is kevés a magyar szakmunkásképzős tanuló. A vizsgált időszakban három évet nem számítva (1997, 1998, 2001) állandó hiány mutatkozik ebben az iskolatípusban is. A maradék 10 évben a magyar tanulók hiánya a korosztályos arányhoz képest 13 és 795 fő között ingadozott. A hiány 2003-ban is még 323 főt tett ki, ami azt jelenti, hogy a magyar nemzetiségű diákok szakmunkásképzése még mindig óriási gondokkal küzd. A legnagyobb gondot ebben az iskolatípusban a magyar nyelvű képzés hiánya okozta, amelyben 1990 óta nem történt számottevő elmozdulás. Bár a szlovák nyelvű képzésben részesülő magyar diákok aránya itt is folyamatosan csökkent a vizsgált 13 év folyamán (1990: 63,5% – 2003: 44,7%), de a rendszerváltás utáni magas arányt nem sikerült számottevően csökkenteni. Az okokat a szakközépiskolákhoz hasonlóan a magyar nyelvű képzés kedvezőtlen struktúrájában lehet a leginkább megtalálni. A Dunaszerdahelyi és a Komáromi járást kivéve Dél-Szlovákia egészében érvényes, hogy meglehetősen szegényes a magyar nyelven oktatott szakok kínálata. Ismét szemléletes példaként mutatkozik az Érsekújvári járás, ahol összesen 97 szakot oktatattak, amiből mindössze 18 szakon lehetett magyarul is képesítést szerezni. Így akár természetesen is vehető, hogy a magyar diákok jelentős része szlovák tannyelvű osztályokba jelentkezett. A fenti adatokat még tovább súlyosbítja az a körülmény, hogy leginkább a szakmunkásképző iskolákra volt jellemző az a gyakorlat, hogy a vegyes igazgatású iskolákban csak a magyar nyelv és irodalom oktatása folyt magyar nyelven.¹⁶

2.3. A szlovákiai magyar felsőoktatás

Az 1989 utáni időszakban a tömegessé váló felsőoktatás egyre nagyobb szerepet kapott a posztkommunista társadalmak modernizációjában, ami alól a szlovákiai magyar kisebbség sem vonhatta ki magát. Ebből adódóan a szlovákiai magyar felsőoktatás kérdése kinőtte a szűken értelmezett kisebbségi kereteket, mivel már nem csupán arról volt szó, hogy diplomás szakembereket kell képezni egyes kisebbségi magyar intézmények számára. Egy ennél jóval szélesebb társadalmi kontextust kapott a kérdés, mivel a szlovákiai magyar felsőoktatás a magyar kisebbség munkaerő-piaci versenyképességének egyik mutatója lett.

Az 1989 utáni másfél évtizedben a magyar nyelvterület peremén elhelyezkedő három egyetemi városban – Pozsony, Nyitra és Kassa – tanult a magyar nemzetiségű hallgatók döntő többsége. Nagy problémát jelentett, hogy a pedagógusi pályára készülő kivételével a magyarok nem tanulhattak anyanyelvükön az államilag finanszírozott felsőoktatási helyeken.¹⁷ 1990 és 2003 között több elképzelés is született az önálló intézményi keretekkel rendelkező szlovákiai magyar felsőoktatás megteremtésére. Az első komolyabb próbálko-

zás 1990 januárja és márciusa között a komáromi Jókai Mór Egyetem megalakításának kísérlete volt, amely a magyar nyelvű pedagógus és református teológus képzés helyzetét szerette volna rendezni. Az egyetem létrehozásának kezdeményezői Duray Miklós, Popély Gyula és Sidó Zoltán voltak. Az előző két képviselő az VPN-FMK koalíció¹⁸ jóvoltából jutottak parlamenti helyekhez, míg Sidó ekkor a Csemadok elnökeként politizált. A kezdeményezők az egyetem alapítását 1990 márciusáig szerették volna tető alá hozni, mivel ezután a szövetségi szervektől szlovák hatáskörbe ment át az egyetemalapítás joga. Az akkori politikai helyzetben nem tűnt valószínűnek, hogy a szlovák parlamentben el lehet fogadtatni a magyar egyetem gondolatát. Az egyetem ügye feszültséget generált a VPN-FMK koalíción belül, mivel a nacionalista érzelmű szlovák képviselők kihívásként értékelték a magyar felsőoktatási intézmény tervét. A VPN elnöke J. Budaj – kizárás terhe mellett – megtiltotta a párt által delegált magyar képviselőknek, hogy támogassák az egyetem ügyét. Ennek tudható be, hogy a VPN színeiben bekerült FMK-s magyar képviselők közül csak ketten – Duray Miklós és Popély Gyula – adták aláírásukat a Jókai Egyetem tervezétéhez. Ezzel az egyetem körüli vita is hozzájárult a magyar politikai táboron belüli politikai szakadáshoz, mivel a két említett politikus 1990 elején kivált az FMK táborából és megalakította az Együttélés Politikai Mozgalmat.¹⁹

Az 1990-es tapasztalatokból a magyar politikai képviselő számára világossá vált, hogy más utat kell választani a szlovákiai magyar felsőoktatás lehetőségeinek bővítéséhez. Ekkor született meg a városi egyetemek terve, amely azt jelentette, hogy magyarországi egyetemek segítségével létesítettek konzultációs központokat és kihelyezett karokat Szlovákia magyar lakta városaiban.²⁰ Ezek az intézmények ugyan át tudták vészelni a legnehezebb „Mečiar-i időket”²¹ is, de a városi egyetemeken kiadott diplomák szlovákiai elismertetése körüli bonyodalmak miatt nem tűnt a legjobb megoldásnak a magyarországi felsőoktatási intézményekre alapozott képzés fenntartása.²² Ezt a megoldást egyébként is csak addig kívánták fenntartani, míg megteremtődik a szlovák költségvetésből finanszírozott önálló magyar felsőoktatás. A levelezős képzések mellett a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem indított 1993-ban Királyhelmeceen, majd 2001-től Komáromban nappali rendszerben folyó közzgazdászképzést.²³

1998 után a Magyar Koalíció Pártjának kormányba kerülése megnyitotta az utat a szlovákiai magyar felsőoktatás államilag finanszírozott kereteinek bővüléséhez. A Demokratikus Baloldal Pártjának (SDL) követelése miatt az MKP kénytelen volt a szlovák demokratikus ellenzékkel kötött szerződésben vállalni, hogy nem követeli önálló magyar egyetem megalakítását. A kormányprogram szerint a „kormány garantálni fogja a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok műveltségi szintjének emelését az ország átlagos szintjére és meg fogja oldani a kisebbségek nyelvén oktató iskolák számára pedagógusok, továbbá teológusok, népművelők és kulturális dolgozók képzését a kisebbségek nyelvén, megfelelő intézményi szint kialakításával a meglévő egyetemek keretén belül.”²⁴ A fenti szövegből ugyan nem derül ki világosan, de az MKP egy külön magyar kar felállítását vette tervbe a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem (UKF) keretein belül. A koalíciós partnerek gáncsoskodása ellenére az MKP-nak sikerült elérni, hogy a szlovák kormány 2001. január 24-i határozatában javasolja a kar létrehozását, amelyre 10 millió koronás támogatást is megszavazott.

A magyar párt azonban azzal nem számolt, hogy a kiszemelt nyitrai egyetem – Konstantin Filozófus Egyetem (UKF) –, amelynek ötödik kara lett volna a „magyar kar” nem lesz partner a tervezet megvalósításában. Hosszú egyeztető tárgyalások sem vezettek a kívánt eredményre, mivel a nyitrai egyetem csak annyit vállalt, hogy az addig három karon „szétszórtan” folyó magyar pedagógusképzést egy karra vonja össze. Az UKF szenátusa által a 2002 júliusában elfogadott tervezet nem vállalt garanciát a magyar tanító- és tanárje-

löltek teljes anyanyelvi képzésére sem, ráadásul a kart nem tisztán a magyar pedagógusok és kulturális dolgozók képzésének helyeként jelölte meg, hanem egyfajta multikulturális intézményként, ahol a német nemzetiségi pedagógusok, európai uniós szakemberek és amerikai szlovák emigránsok leszármazottjainak oktatására is lehetőség nyílik.²⁵ Ezt kívánta kifejezni a Közép-európai Tanulmányok Kara elnevezés is, amelyről sokáig vitáztak az MKP szakpolitikusaival. A magyar párt szakemberei valamely magyar személyiséghez köthető elnevezést (pl. Jedlík Ányos Kar) szerettek volna elfogadtatni, mivel ebben is garanciát láttak arra, hogy az egyetemi kar magyar jelleget kap és ezt hosszú távon is megőrzi. A kar alapítása ugyanis az egyetem keretein belül történt, amibe formálisan semmiféle beleszólása sem volt a végrehajtó hatalomnak.

Az MKP (és a szlovákiai magyar közvélemény) a Közép-európai Tanulmányok Karának létrejöttét politikai kudarcként értékelte, mivel nem látta biztosítottnak a magyar szakemberek hosszú távú anyanyelvi képzését. A magyar párt egyfajta rejtett politikai összjátékot gyanított az SDE uralta oktatási minisztérium és a nyitrai egyetem között annak érdekében, hogy „elszabotálják” a magyar kar megalapítását. A 2001. januári kormányhatározattal ugyanis a koalíciós partnerek formálisan teljesítették az MKP-nak tett ígéretüket, de az egyetemi autonómiára hivatkozva a kart mégsem az előzetesen egyeztetett szempontok szerint állították fel. A magyar párt az UKF döntését követően kijelentette, hogy nem tekinthető kötelező érvényűnek az önálló magyar egyetem követelésével kapcsolatos önkorlátozását, s következő kormányzati időszakban egyik fő követelése az önálló magyar egyetem lesz.

Az előző kormányzati ciklusból tanulva az MKP 2002-es választások után már az első évében felvetette az önálló magyar felsőoktatási intézmény alapításának kérdését. Így viszonylag korán – 2003. október 23-án – sikerült elérni, hogy a szlovák parlament megalakossá a 465/2003. számú törvényt a komáromi Selye János Egyetemről (SJE), amely „magyar, szlovák és más nyelveken oktató” intézményként lett meghatározva. Az egyetem 2004 szeptemberétől három karral – pedagógiai, református teológia és közgazdaságtudományi – kezdte meg működését.²⁶ A szlovák kormány 2003. augusztusi előterjesztésében a következő indokokkal magyarázta az SJE megalapítását:

- a) A magyar kisebbség iskolázottsági struktúrájában meglévő hátrányok leküzdése: A kormánytervezet szerint kb. 20 000 magyar nemzetiségű hallgatónak kellene főiskolai-egyetemi diplomát szereznie, ahhoz hogy kiegyenlítődjenek a szlovák többség és a magyar kisebbség közötti műveltségbeli aránytalanságok. A legnagyobb lemaradás a közgazdászok (1271), tanárok és bölcsészek (690) és az informatikusok (457) számában mutatkozott.
- b) A fenti lemaradást csak a magyar kisebbség által lakott régióban alapított egyetemmel lehet leküzdni, mivel az 1989 után alapított egyetemek mindegyike a magyar nyelvterületen kívül létesült, s ezért indokolt a dél-szlovákiai Komáromot megjelölni székhelyként.
- c) A szlovák kormány a 2002. január elsején érvénybe lépett Regionális és kisebbségi nyelvek kartájában vállalt kötelezettséget a „regionális és kisebbségi nyelveken” történő egyetemi képzés biztosítására. A Karta 8. cikkének 2/e) bekezdésében magyar pedagógusok, teológusok és kulturális területen dolgozók anyanyelvi képzésének megteremtését vállalta a kormány.
- d) Az egyetem alapítása kedvező hatást fog gyakorolni a magyar kisebbség munkanélküliségi szintjének alakulására, amely a dél-szlovákiai régió egyes járásaiban meghaladta a 30%-ot is. Egyrészt azzal, hogy új álláshelyeket teremt, másrészt pedig azzal, hogy emeli a régió munkavállalóinak képzettségi szintjét, s ezáltal versenyképesebbé teszi őket a munkaerő-piacon. 2004-ben 300, 2005-ben 600, 2006-ban pedig

900 hallgató felvételével számolt a tervezet. 2006-ig 74 tanár és 110 egyéb munkatárs alkalmazását tartották célszerűnek.²⁷

2003 novemberében létrejött a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen a Közép-európai Tanulmányok Kara, amelyen belül helyet kapott a magyar pedagógusképzés. Ezzel lényegében két egyetemi karon indult meg a magyar tanító- és tanárképzés. Az oktatók és az anyagi források szűkössége miatt a két intézmény között feszültségek keletkeztek, amelyek főként a magyarországi alapítványi pénzek elosztása körüli vitákban csúcsosodott ki. Ebbe a vitába később „beszállt” a többi, önmagát magyar intézményként definiáló egyetemi intézmény.²⁸

3. Összegzés

Az alapfokú iskolarendszer viszonylag jól kiépített volt a vizsgált időszakban, de a kisiskolák magas aránya miatt finanszírozási és sok esetben minőségi problémák is jelentkeztek. Az anyagi gondok főként azután váltak akuttá, hogy az önkormányzatok lettek az iskolafenntartók. A gimnáziumi, szakközépiskolai és szakmunkásképző intézetek adatait vizsgálva pozitívként könyvelhetjük el, hogy a gimnáziumok esetében arányaiban több magyar diák részesül anyanyelvi oktatásban, mégha abszolút számokban csökkenés is volt tapasztalható. A másik két típusnál már ilyen kedvező folyamatokról nem számolhatunk be, ami főleg az oktatás struktúrájára, a magyarul tanulható szakok hiányára vezethető vissza. Mindhárom iskolatípus esetében elmondható, hogy a magyar korosztály összlagoságán belüli arányához képest hiány volt tapasztalható a vizsgált 13 év folyamán, amit alig sikerült valamelyest csökkenteni. 1990-ben 2477 magyar tanuló hiányzott a három iskolatípusból, ami 2003-ra 2107 főre csökkent. (százalékosan: 2,47%-ról 2,29%-ra csökkent a hiány) A hiány főleg az érettségivel végződő – egyetemre felkészítő gimnázium és szakközépiskola esetében jelentős –, ami már önmagában magyarázza a magyar lakosság kedvezőtlen felsőoktatási pozícióit. A hiány egy része minden bizonnyal magyarázható a magyar anyanyelvű roma lakosság középiskolától való távolmaradásával. Ezzel azonban valószínűleg csak a hiány egy kisebb részét tudjuk megmagyarázni. A probléma gyökereinek feltárására szükség lenne mélyebb szociológiai elemzések elvégzésére, amelyek kiterjednének a magyar kisebbség települési, foglalkoztatottsági és egyéb jellemzőire is. Annyi azonban a fenti rövid oktatáspolitikai áttekintésből is megállapítható, hogy amennyiben a magyar oktatási intézményrendszer nem kap különleges bánásmódot (mondjuk ki: intézményi autonómiát) az elkövetkező években, akkor a meglévő negatív folyamatok fel fognak erősödni, ami az asszimiláció további gyorsulását fogja eredményezni. Az 1998 és 2004 közötti időszakban a szlovákiai magyar pártpolitikát is felelőssé lehet tenni azért, mert nem sikerült döntő fordulatot elérni a magyar középiskolai hálózat strukturális megerősítésében.

A 2004-ben létrejött Selye János Egyetem nagy előrelépést jelentett a szlovákiai magyar felsőoktatási intézményrendszer történetében, mivel túllépett azon a 2002-ig uralkodó politikai korláton, amely szerint a szlovákiai magyar állami felsőoktatás csak a magyar oktatási és kulturális intézmények szakembergárdájának képzésére szolgálhat. Az SJE Gazdaságtudományi Kara ugyanis a versenyszféra számára képez közgazdászokat, ami megnyithatja más hasonló területek felé is az utat,²⁹ s egyben nagymértékben hozzájárulhat egy jól képzett szlovákiai magyar középosztály kialakulásához.

JEGYZETEK

1. Gyurgyik László (2004): Demográfia, település- és társadalomszerkezet. In: Fazekas József-Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja-Dunaszerdahely. 154-157. old. A többi – mezőgazdaságnál jobb kereseti lehetőséget nyújtó – ágazatban (közlekedés, kereskedelem, oktatás) a magyarok aránya és az országos átlag közötti különbség 1%-on belül volt. Egyedül az ipar és energetika szektoraiban találunk kb. 3%-os lemaradást, amiért szintén a prosperáló ipari központok és magyar települések közötti nagyobb földrajzi távolság okolható.
2. Ádám Zsuzsa-Mihály Géza (2004): A munkabérek alakulása Szlovákiában az ezredfordulón. In: Jobbágy István (szerk.): Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez. Pont Kutatóintézet. Komárom. 96. old.
3. Ádám Zsuzsa-Mihály Géza (2004): A munkabérek alakulása Szlovákiában az ezredfordulón. In: Jobbágy István (szerk.): Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez. Pont Kutatóintézet. Komárom. 98. old. Amíg 1996-ban még csak átlagosan 15 Sk volt egy általános iskolát és egy egyetemet végzett munkavállaló órabére közötti különbség, addig 2004-re ez az összeg már elérte a 106 Sk-t.
4. Gyurgyik László (2004): Demográfia, település- és társadalomszerkezet. In: Fazekas József-Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja-Dunaszerdahely. 151-154. old.
5. Správa o stave slovenského školstva v národnostne zmiešaných oblastiach a o rozvoji a príprave učiteľov. (Jelentés a szlovák iskolaügy helyzetéről a nemzetiségileg vegyes területeken és a tanárok felkészítéséről-továbbképzéséről). Idézi László Béla (2004): Magyar oktatásügy. In: Fazekas József-Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja-Dunaszerdahely. 193. old.; A jelentés például kimutatta, hogy 16 373 (6,72%) magyar nemzetiségű jár szlovák alapiskolába, míg fordított esetben ez a szám mindössze 227 (0,47%).
6. Iskolavédő nemzetiek. In: Új Szó 2004.4.14. – 2004-ben a Komárom önkormányzata elhatározta, hogy a város négy szlovák általános iskolája közül egyet bezár, mivel a szlovák iskolákban 1593, míg a három magyar iskolában 1752 diák tanult. A Szlovák Nemzeti Párt és a Matica slovenská nacionalista önkormányzati politikáról beszélt, pedig érvként csak annyit tudtak felhozni, hogy egy MKP-s többségű önkormányzat bezárt egy szlovák tannyelvű iskolát. Viliam Oberhauser, az SNS alelnöke kijelentette, hogy Komáromban a döntés által sérült a szlovákok művelődéshez való alkotmányos joga, és ezért a párt kéri fogja az oktatási miniszter segítségét is.
7. A. Szabó László (2002): Az önösszeszedés ideje. Vázlatos helyzetkép a szlovákiai magyar közoktatásról 1-2. Katedra. 2002. április-május. 6. old.
8. A hivatalos megfogalmazások a szlovák nyelvvel kapcsolatosan igyekeznek kerülni az idegen nyelv kifejezést, pedig ebben az esetben tulajdonképpen erről van szó.
9. Slovenské školstvo na križovatkách tisícročí, vývoj rokoch 1989-1999. Ministerstvo školstva Slovenskej republiky. In: Ústav informácií a prognóz školstva SR (www.uips.sk), kézirat. A negyedik, alternatív típus elemei már a Husák-éra jogfosztó iskolaügyi tervezeteiben fellelhetők, lényegében azok felmelegítésének tekinthető. Ez az iskolatípus az 1998-as kormányváltás után is fennmaradt, csupán a magyar iskolák tekintetében nem alkalmazták.
10. Sidó Zoltán-Tarics Péter (szerk.) (1995): Az anyanyelvi művelődésnek nincs alternatívája. (Komárom, 1995. április 22.). Szinyei Kiadó, Komárom. 130. old.
11. A szlovák polgári pártok koalíciós partnereként a Magyar Koalíció Pártja is helyet kapott a kormányban. Az első Dzurinda-kormány oktatáspolitikájában államtitkári, majd 2002-ben hivatalba lépő második Dzurinda-kabinetben miniszteri posztot is betöltöttek MKP-s szakemberek.
12. László Béla (2004): Magyar oktatásügy. In: Fazekas József-Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja-Dunaszerdahely. 206-212. old.
13. László Béla (2004): Magyar oktatásügy. In: Fazekas József-Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989-2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja-Dunaszerdahely. 212-217. old.

14. A vegyes (szlovák–magyar) tannyelv a legtöbb iskolában a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szaktárgyak oktatása szlovák nyelven folyt.
15. 1990-ben 4856 magyar gimnazista és 7100 magyar szakközépiskolás volt Szlovákiában, míg 2002-ben 6573 és 6064 tanuló iratkozott a két iskolatípusba.
16. László Béla (2004): Magyar oktatásügy. In: Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely. 221–226. old.
17. László Béla (2004): Magyar oktatásügy. In: Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely. 235. old.
18. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen (VPN) és a Független Magyar Kezdeményezés rendszerváltó koalíciója 1990 és 1992 között állt fenn.
19. Sidó Zoltán (2002): Közügy. A Komáromi Városi Egyetem jubileumi évkönyve. Schola Comaromiensis. Komárom. 23–24. old.
20. 1992-ben levelező képzést indított a sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola Kassán, míg a soproni Benedek Elek Óvónőképző Főiskola, a győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola és a Budapesti Kertészeti Egyetem kecskeméti Kertészeti Főiskolai Kara Komáromban működtetett hasonló rendszerű levelező képzéseket. Ezekhez társult 1999-ben még két magánintézmény: a budapesti Gábor Dénes Főiskola (Kassa, Diószeg) és a Tatabányai Modern Üzleti Tudományok Főiskolája (Dunaszerdahely).
21. 1995 és 1998 között a harmadik Mečiar-kormány ideje alatt a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen a magyar nyelvű pedagógusképzés jelentős mértékben visszaszorult, s teljes megszüntetését is kilátásba helyezték. A nonprofit szervezetként működő magyar nyelvű városi egyetemek helyzetét a civil szféra ellen intézett támadásokon keresztül nehezítette meg a szlovák kormány.
22. A magyarországi egyetemi diplomák elismeretése a két világháború közötti időszakban is problémát jelentett Csehszlovákiában.
23. E két helyen folyó képzésnek volt a leginkább maradandó hatása a jövőre, mivel a 2004 szeptemberében beindult önálló magyar egyetem támaszkodhatott a magyarországi költségvetésből finanszírozott két képzés szellemi és anyagi infrastruktúrájára.
24. 1998. évi szlovák kormányprogram. In: www.mkp.sk
25. Érdekes párhuzamként figyelhető meg, hogy a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem szenátusa is az egyetem multikulturális jellegére hivatkozva utasította el azokat a magyar követeléseket, amelyek önálló szervezeti egységben képzelték el a magyar nyelvű képzést.
26. Zákon z 23. októbra 2003 o zriadení Univerzity J. Selyeho v Komárne a o doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. In: www.zbierka.sk (A Selye János Egyetem alapításáról szóló törvény, amely módosította 131/2002. számú felsőfokú oktatási intézmények alapításáról szóló törvényt, 2003 október 23. In: szlovák törvénytár.)
27. Szlovák parlament honlapja: (www.nrsr.sk/appbin)
28. Az egyik leghangosabb intézmény a pozsonyi Comeneus Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszéke volt, amely sérelmezte, hogy a Selye János Egyetemnek nyújtott magyarországi támogatások miatt nem jutnak elegendő forráshoz.
29. A vizsgált időszakban több szlovákiai műszaki egyetemi karon is 100 fölött volt a beiratkozott magyar hallgatók létszáma az egyes mérnöki szakirányokon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádám Zsuzsa–Mihály Géza (2004): A munkabérek alakulása Szlovákiában az ezredfordulón. In: Jobbágy István (szerk.): Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez. Pont Kutatóintézet. Komárom.
- Angyal Béla (2002): Érdekvédelem és önszerveződés, Forum–Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely.

- A. Szabó László (2002): Az önösszeszedés ideje. Vázlatos helyzetkép a szlovákiai magyar közoktatásról 1–2. Katedra. 2002. április–május.
- Gyurgyík László (2004): Demográfia, település- és társadalomszerkezet. In. Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- László Béla (2004): Magyar oktatásügy. In. Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- Őszi Irma–Sidó Zoltán (2000): Ötven év szolgálat. A Csemadok tevékenysége az Érsekújvári járásban 1949–1999. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek. Dunaszerdahely.
- Sidó Zoltán (2002): Közügy. A Komáromi Városi Egyetem jubileumi évkönyve. Schola Comariensis. Komárom.
- Sidó Zoltán–Tarics Péter (szerk.) (1995): Az anyanyelvi művelődésnek nincs alternatívája. (Komárom, 1995. április 22.) Szinnyi Kiadó, Komárom.
- Iskolavédő nemzetiek. Új Szó, 2004. 4. 14.
1998. évi szlovák kormányprogram: www.mkp.sk.
- Szlovák parlament: www.nrsr.sk/appbin.
- Szlovák törvénytar: www.zbierka.sk.
- Zákon z 23. októbra 2003 o zriadení Univerzity J. Selyeho v Komárne a o doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. (A Selye János Egyetem alapításáról szóló törvény, amely módosította 131/2002. számú felsőfokú oktatási intézmények alapításáról szóló törvényt, 2003. október 23.)
- A Szlovák Köztársaság iskolaügyi kutató intézete: www.uips.sk.
- Slovenské školstvo na križovatke tisícročí, vývoj rokoch 1989–1999. Ministerstvo školstva Slovenskej republiky. In: Ústav informácií a prognóz školstva SR, (A szlovák iskolaügyi ezredfordulás válaszüjtja, 1989–1999. Szlovák Köztársaság iskolaügyi minisztériuma), kézirat.